

*Стелиана Александрова*¹

ПРОБЛЕМАТИКА НА СТИХОСЛОЖЕНИЕТО ПРИ ПРЕВОДНАТА РЕЦЕПЦИЯ НА ПОЕЗИЯТА НА ЛЕОПОЛД СТАФ

Steliana Aleksandrova

PROBLEMS OF VERSIFICATION IN THE RECEPTION OF LEOPOLD STAFF'S TRANSLATED POETRY

This article examines the problems of versification in Bulgarian translations of Leopold Staff's poetry. Leopold Staff (1878 – 1957) was one of the most eminent Polish poets of the twentieth century. His work stretched over a period of fifty years and was marked by the distinctive features of three literary periods. The article primarily focuses on the transformation of versification and rhymes in translations of his poems into Bulgarian. The text analyses some of Staff's poems and their translations into Bulgarian, while taking into consideration the characteristics of the two languages. It also dwells on certain difficulties which translators of modern Polish poetry encounter and specifically examines how Polish syllabic versification has been rendered in Bulgarian translations.

Keywords: *poetry, translation, reception, Polish poetry, syllabic versification, Leopold Staff.*

Статията разглежда проблематиката на стихосложението при българските преводи на поезията на Леополд Стаф, един

¹ **Стелиана Александрова** (Steliana Aleksandrova) – ас., кат. „Славистика“, Филологически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, s.dankova@uni-vt.bg

от водещите поети на XX век, чието творчество обхваща три периода в полската литература и 50 години от биографията на поета. Въвеждат се най-важни сведения за поета и неговите преводи в България, проследяват се трансформациите на стихосложението и римите при превода на неговите стихове. Анализират се конкретни стихотворения и техните преводи с оглед на съпоставката между особеностите на двата езика и тяхното влияние върху превода. Правят се заключения относно превода на полска поезия от края на XIX в. до средата на XX в., особено на полското силабическо стихосложение, характерно за този период.

Ключови думи: *превод на поезия, рецепция, полска поезия, силабическо стихосложение, Леополд Стаф*

Настоящата статия разглежда проблематиката на стихосложението при българските преводи на Леополд Стаф, един от големите майстори и водещ поет на XX век, чието творчество обхваща три периода на полската литература и повече от 50 години индивидуална творческа дейност на поета. Началото на неговата преводна рецепция се свързва с един от най-важните периоди от възприемането на полската поезия в България, а именно инициативите на Боян Пенев и Дора Габе през 20-те години на XX век. То продължава да бъде критерий за преводната ерудиция на нашата литература през последвалите десетилетия. Преводът на стиховете от Стаф, известни със строгостта и съвършенството на формата, римата и стихосложението, поставя трудни задачи пред българските преводачи. Немалка роля за това играят граматическите особености на двата езика, които влияят върху преводаческите решения. Статията въвежда най-важни сведения за поета и неговите преводи в България, след което се концентрира върху трансформациите на стихосложението и римите при превода на неговите стихове. Разгледани са конкретни стихотворения и техните преводни варианти.

Леополд Стаф дебютира през периода Млада Полша, по времето на разцвета на нейната поезика, а продължава да публикува и след 1918 г., през междувоенното двадесетилетие, както и след Втората световна война. Поезията му е в съзвучие с особеностите на

тези три литературни периоди, но същевременно успява да запази неповторимия си индивидуален характер. (Fazan, Zajas 2006: 16).

Първата си стихосбирка „*Sny o potędze*” („Сънища за мощ“) той публикува през 1901 г. Поетическото му творчество е богато, издава множество стихосбирки, сред които „*Ptakom niebieskim*“ („На небесните птици“) от 1905 г., „*Gałąż kwitnąca*” („Цъфтяща клонка“) през 1908 г., „*Łabędź i lira*“ („Лебед и лира“) през 1914 г., „*Ścieżki polne*“ („Полски пътеки“) през 1919 г., „*Wysokie drzewa*“ („Високите дървета“) през 1932 г., „*Martwa pogoda*“ („Мъртво време“) през 1946 г. и др. След смъртта му, през 1958 г., излиза и стихосбирката „*Dziewięć muz*“ („Девет музи“).

Още през периода Млада Полша Стаф полага началото на поезията на всекидневния живот като литературно течение и инициира завръщането към класицизма (Kwiatkowski 2002: 116). Поезията му се отличава с придържането към неокласицизма и едновременно с това с реализма си, с обръщането към всекидневния живот. Стаф много умело и новаторски въвежда в поезията си реализма, съчетан с деликатна ирония и комизъм (Fazan, Zajas 2006: 17). Поетът се придържа основно към традиционното полско стихосложение. Пшчоловска посочва, че стихосложението на по-голямата част от произведенията на Стаф е силабическо, като той използва основно 13-сричник, а също и 11-сричник. (Pszczółowska 1997: 275) Например класически 11-сричник с цезура след петата сричка може да бъде наблюдаван в стихотворението *Noc* от стихосбирката *Uśmiechy godzin* (1910):

Kojąca boleść poświaty miesięcznej

Pada na pola jak litość na smutki.

Żal cichy, własnej bezsilności wdzięczny,

W mgieł znieczulenie wnika na sen krótki. (Staff 1996: 31)

Силабизмът е един от най-старите стихотворни размери в полската поезия и доминира в полската литература, като това е предопределено от особеностите и структурата на езика. Дори след навлизането на нови стихотворни размери (силаботонизъм и тонизъм), силабизмът запазва силната си позиция през периодите Млада Полша и междувоенното двадесетилетие, въпреки стеснената употреба. С

най-голяма поетическа традиция са 8-сричникът без цезура, 11-сричникът (5 // 6) и 13-сричникът (7 // 6). При разглеждане на преводната рецепция на поезията на Стаф в България следва да бъде анализиран и начинът, по който тези особености се предават при превода.

Първите преводи на стихотворения от Стаф са публикувани на български език сравнително скоро след появата на оригиналните произведения. През 1921 г. излиза антологията „Полски поети: Избрани песни с характеристика на поетите“ със съставител и преводач Дора Габе-Пенева. В нея са включени няколко стихотворения от Стаф: „Страж“, „Покана“, „Есенен дъжд“, „За благостта на всепрощението“. Отделни стихотворения на Стаф са публикувани и в други антологии. Слава Щиплиева включва в антологията си „Малви: Из полски поети“ от 1935 г. „Тиха доба“, „Опростен живот“, „Пристигане“, „Майчина любов“, „Чашата на моето сърце“, „Наследство“, „Великата радост“, „Нощна сладост“, „Погребение“, Из „Виното на любовта“. През 1967 г. излиза антологията „Съвременни полски поети“, в която са публикувани няколко стихотворения, преведени от Първан Стефанов: „Тъкмо щях своя ден да заключа“, „Първа разходка“, „Майка“, „*Alea iacta est*“, „Спокойни мисли“, „Бреме“, както и стихотворението „Разрушеният паметник на Шопен“, в превод на Димитър Пантелеев. Преводачът Първан Стефанов включва в антологията „Коприната на душата: Полска поезия“ (1999) още няколко стихотворения на Стаф: „Основи“, „Одисей“, „Проблемите“, „Сирак на своето поколение“, както и нови версии на вече публикуваните си преводи на „Майка“ и „Тъкмо щях своя ден да заключа“. Преводи на единични стихотворения от Леополд Стаф са поместени и в други антологии или периодични издания като „Полско-български преглед“, „Пламък“, „Септември“, „Съвременник“, „Български писател“ и др. Самостоятелна книга с преводи само на произведения на Леополд Стаф е публикувана през 1980 г. под надслов „Есенен бунт“. Кирил Кадийски подбира и превежда 62 произведения от различни стихосбирки, повечето от които до този момент не са били превеждани на български език. Впоследствие тези преводи са презададени и в книгата „Лист от календара. Четирима полски поети“ (1981).

Предмет на по-обстояен анализ на настоящата статия е преводът на Кадийски на стихотворението „*Wysokie drzewa*“ („Високите

дървета“) от едноименната стихосбирка на Стаф, издадена през 1932 г. Тази стихосбирка представлява своеобразен ренесанс на поетическото майсторство на Стаф. В нея се проявява специфичният хумор на поета, появяват се парадокси и оксиморони (Kwiatkowski 2002: 117). Без да се отказва от традиционната поетика, Стаф привнася към класическия стих изтънчен хумор, който не е лишен от елементи на автоирония (Fazan, Zajac 2006: 17).

При анализа на превода трябва да бъдат взети под внимание особеностите на полския език, затрудняващи превода на поезия, като тези особености са предопределени основно от наличието на падежна система и на постоянно ударение. При превода на някои места се забелязва удължаване на стиха. Подобно удължаване на стиха се наблюдава не само на поезията на Стаф, а и при преводи на полска поезия като цяло. То е породено от особеностите на българския език – от членуването и изразяването на синтактичните отношения с помощта на предлози, за разлика от полския език. Някъде се наблюдават и нарушения в римната схема. Тези нарушения, както и неточните рими са свързани с факта, че възможностите за римуване, характерът и съотношението на римите също се различават. Счита се, че полският език с падежните си форми има повече възможности за римуване от българския. Друга особеност е тази, че за полския език са типични женските рими, чието ударение пада на предпоследната сричка на думата (също така предопределено от особеностите на езика), докато преводът на български език често редува женска и мъжка рима (с ударение на последната сричка).

Стихосложението на разглежданото стихотворение е силабическо. Основният показател за ритъма при силабическото стихосложение е сричката, като не се вземат под внимание прозодичните ѝ особености, за разлика от силаботоническото стихосложение, където се взема под внимание както броят на сричките, така и разположението на ударените срички. При по-дълги стихове се наблюдава цезура. От значение за определянето на вида на силабическия стих е не само броят на сричките в целия стих, а и броят на сричките преди и след цезурата. От тази гледна точка 13-сричник с цезура след седмата сричка (7 // 6) е нещо различно от 13-сричник с цезура след осмата сричка (8 // 5).

Стихотворението „Високите дървета“ се състои от три строфи, всяка от които се състои от четири стиха, като всеки стих съдържа по тринадесет срички, т.е. това е типичен 13-сричник (7 // 6). Римите са двойни и кръстосани: *drzewa – rozlewa, promieniem – sklepieniem*. Всяка строфа представлява едно сложно изречение, а самото стихотворение има кръгова композиция – стихът *O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa* се появява в началото и в края на произведението:

Wysokie drzewa

O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa,
W brązie zachodu kute wieczornym promieniem,
Nad wodą, co się pawich barw blaskiem rozlewa,
Pogłębiona odbitych konarów sklepieniem.

Zapach wody, zielony w cieniu, złoty w słońcu,
W bezwietrzu sennym ledwo miesza się, kołysze,
Gdy z łąk koniki polne w sierpniowym gorącu
Tysiącem srebrnych nożyc szybko strzygą ciszę.

Z wolna wszystko umilka, zapada w krąg głusza
I zmierzch ciemnością smukłe korony odziewa,
Z których widmami rośnie wyzwolona dusza...
O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa!

Стильт на стихотворението е патетичен, приповдигнат, представеният образ е монументален, възклицанията показват истинския възторг на лирическия субект. Лексиката също е патетична.

Анализът на превода ще покаже, че е спазен броят на строфите и стиховете в тях:

Високите дървета

O, няма по-прекрасно от стройните дървета!
С лъчи е обкована бакърната кора
И отразила клони, от сън дълбок обзета,
Водата свети – пъстри паунови пера.

Дъхти – на слънце златен и в сенките зелен –
Горещ и тежък мирис, излъхнат от водата,

А с ножици сребристи в задремалия ден
Щурците неуморни пак стрижат тишината.

Притихва после всичко и здрачът пада глух,
И в няколкото тъмни самотни силуета
Трепери като призрак и расне волен дух...
О, няма по-прекрасно от стройните дървета!

Запазена е и кръговата композиция – първият и последният стих са еднакви. Запазени са и възклицанията. Броят на сричките не е като в оригинала (13 срички), в превода се редуват стихове с 13 и 14 срички. Силабическото стихосложение е предадено с шестстъпен ямб, при който се редуват неударена и ударена срички, но има нарушения в метричната схема – при 14-сричните стихове има добавена неударена сричка накрая, а цезурата е предимно след шестата сричка. Въпросът за начина, по който се предава стихосложението на оригинала при превод, е важен с оглед на това, че то също носи информация, независимо от писмено изказаното съдържание на произведението и има значение за неговата интерпретация.

Недостатъчното оценяване на версификацията или пълното ѝ пренебрегване в превода представлява значително обедняване, частично изкривяване или фалшифициране на стойностите на оригиналната творба, тъй като стихосложението има определено значение за интерпретацията на текста. При предаване на стихосложението на оригинала при превода, са възможни няколко стратегии:

- пълно отстъпление от метрическата форма на оригинала за сметка на трансфера в проза;
- имитация на стихосложението от оригинала, което води до отчуждението на превода както от контекста на връзките на преведения текст с оригинала, така и от културата, за която е правен преводът, на която е чужда конструираната в превода форма;
- подбор на еквивалентни форми, съществуващи в традицията и приети от езика и културата, които са цел на превода. (Krysztofiak 1996: 105)

Именно последната от посочените стратегии е приложена от преводача на „*Високите дървета*“.

В процеса на превода следва да се търси метрическо съответствие между преводния текст и оригинала. Когато версификационните системи са сходни, преводачът следва да възпроизведе, доколкото това е възможно, метрическите характеристики на оригинала. Когато между двете стихосложения има коренна разлика, става дума за търсене на близост между оригинала и превода, при това не чисто формална, а преди всичко функционална. Изборът на вида стихосложение зависи както от естеството на оригинала и от епохата на неговото създаване, така и от времето, в което се осъществява преводът. Търсенето на адекватен стихов размер, който би представил силабичния 13-сричник, поставя въпроса за това в каква ритмична форма следва да се предаде на български полският стих, дали трябва да се спазва докрай 13-сричната композиция, с цезура след 7. сричка, или пък е за предпочитане преобразуването в силаботоническо стихосложение. Проблемът е свързан с това, че при предаването на особеностите на един чужд стих не е достатъчно да съществуват в националната версификация размери със същите метрически признаци. Трябва да се прецени стихът на превода не само спрямо полския оригинал, но и да се осмисли от гледна точка на българския стих, да се намери ритмичен аналог на звученето в полския стих и той да получи в зависимост от жанра, стила и съдържанието определена мотивировка от гледна точка на българската стихотворна традиция. Полската силабика през този период се предава по два начина: чрез силаботонически стих и чрез силабически стих (народна метрика). Обикновено размерът, с който и досега се предава полският 13-сричник, е 6-стъпен ямб (7 // 6), като при преводите обикновено цезурата е подвижна. (Кунчева 1988: 107 – 108) Точно такъв похват е използвал и преводачът на анализирания стихотворение.

По-нататъшният анализ показва, че заглавието отговоря на заглавието на оригинала, с тази разлика, че в превода на български в самото стихотворение дърветата са определени като стройни, докато в оригинала, както в заглавието, така и в самото стихотворение има едно определение – *wysokie*. Римната схема е запазена при превода. Римите са двойни и кръстосани, но в превода е въведено ре-

дуването женска – мъжка рима в първата строфа, а във втората и третата строфа: мъжка – женска рима, докато целият оригинал е издържан с женски рими, което е предопределено от граматическите особености на полския език.

Стилът на превода е също като на оригинала – приповдигнат и патетичен. Детайлният анализ на отделните стихове в първата строфа един по един показва следното: В първия стих определението *wysokie* е преведено като *стройните*, вероятно защото *високите* би удължило още повече стиха. Тук може да се види как членуването удължава стиха. Във втория стих не са предадени някои образи от оригинала (*w brązie zachodu; wieczornym promieniem*). Освен това преводачът е използвал и добавки – *кора*, както и по-долу *пера*, за да получи рима. Направена е размяна на местата в третия и четвъртия стих в първата строфа, за да се запази римната схема. В четвъртия стих, а също и по-долу в преводния текст се забелязва компресия, т.е. обособяване на част от стиха с тирета, като по този начин отпада и необходимостта от свързваща дума. В третия стих изразът от оригинала *woda rozlewa się blaskiem* е предаден на български като *свети*. В четвъртия стих преводачът добавя образ, който липсва в оригиналния текст: *от сън дълбок обзета*.

Във втората строфа на няколко места се наблюдава размяна на образите, а образът от втория стих е пропуснат (*w bezwietrzu sennym ledwo miesza się, kołysze*). Във втория стих преводачът добавя израза *горещ мирис*, а в третия и четвъртия стих също има частична размяна на образите. Изискванията към преводната поезия са много повече, отколкото към всеки друг тип превод. Придържайки се към критериите за оценка на стихотворния превод, посочени от Любен Любенов (Гинев и др., ред. 1978: 136 – 143), може да се каже, че като цяло преводът предава адекватно формата и съдържанието на оригиналната творба и запазва по-голямата част от нейните особености, като отговаря на повечето от изискванията за преводната поезия, въпреки различните промени, направени от преводача. Избягнат е буквализмът при превода; езикът, стилът и идейната позиция на превеждания поет са пресъздадени вярно. Според Любенов, като цяло при превода на поезия трябва да се получи произведение, равно

по художествено достойство и въздействие на оригинала. Преводът трябва да намери такива средства и похвати, чрез които да остане верен на авторската идея и да постигне същото художествено внушение, да остане равен или близък на равнището на оригинала. Съотношението между образа и езиковите изрази, които го оформят, е онова, което осмисля превода именно като поезия, а не като проза. Римуваната поезия може да се трансферира чрез едно по-голямо или по-малко наподобяване на оригинала, докато преводът на бял и свободен стих може да запази всичко или почти всичко от оригинала.

Посочените по-горе особености при превод на римувана полска поезия на аналитичния български език – удължаването на стиха с по няколко срички, нарушения в римната схема и неточни рими – присъстват и в преводите на стихотворения на Стаф, изготвени от други автори, което може да бъде обект на по-нататъшни изследвания.

В заключение може да се каже, че като цяло стихотворенията на Стаф, които са преведени на български език, са доста многобройни и поместени в различни стихосбирки. Те представят относително пълно и адекватно творчеството на полския автор пред българския читател. Най-голям принос имат за това Дора Габе, Слава Щиплиева, Кирил Кадийски, Първан Стефанов, Димитър Пантелеев и Димитър Кирилов. Освен произведенията, публикувани в периодичния печат и в сборници, има издадена самостоятелна книга с преводи на стихотворения само на Стаф (*Есенен бунт* в превод на Кирил Кадийски, 1980 г.). Впечатление прави фактът, че през последните петнадесет години няма издадени нови преводи на стихотворения на поета.

ЛИТЕРАТУРА

Библиографски указател 2009: *Полски автори, преведени на български език 1864 – 2008.* Библиографски указател. Съст. Ел. Янакиева (и др.). София: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. // **Bibliografski ukazatel 2009:** *Polski avtori, prevedeni na balgarski ezik 1864 – 2008.* Bibliografski ukazatel. Sast. El. Yanakieva (i dr.). Sofia: Narodna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

- Кунчева 1988:** Кунчева, Р. *Стихът като възможност за избор*. София: УИ „Климент Охридски“. // **Kuncheva 1988:** Kuncheva, R. *Stihat като vazmozhnost za izbor*. Sofia: UI „Kliment Ohridski“.
- Любенов 1978:** Любенов, Л. Мисли за превода на поезията. // *Изкуството на превода т. 3*. Под ред. на Ф. Гинев (и др.). София: Народна култура, 128 – 143. // **Lyubenov 1978:** Lyubenov, L. *Misli za prevoda na poeziyata*. // *Izkustvoto na prevoda t. 3*. red. F. Ginev (i dr.). Sofia: Narodna kultura, 128 – 143.
- Стаф 1980:** Стаф, Л. *Есенен бунт*. Подбор и превод Кирил Кадийски. София: Народна култура. // **Staff 1980:** Staff, L. *Esenen bunt*. Podbor i prevod Kiril Kadiyski. Sofia: Narodna kultura.
- Fazan, Zajas 2006:** Fazan, J., Zajas, K. *Pokolenie Młodej Polski*. // *Literatura polska. Sztuka, muzyka, teatr, edukacja. Międzywojnie*. Redakcja: Szulc, M. Kraków: Pinnex, 15 – 24.
- Krysztofiak 1996:** Krysztofiak, M. *Przekład literacki we współczesnej translatoryce*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kwiatkowski 2002:** Kwiatkowski, J. *Dwudziestolecie międzywojenne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pszczółowska 1997:** Pszczółowska, L. *Wiersz polski. Zarys historyczny*. Wrocław: Leopoldium.
- Staff 1996:** Staff, L. *Wiersze*. Toruń: C&T.